

UČESTALOST UPORABE NEKIH GLAGOLA DUBROVAČKOGA IDIOMA S OBZIROM NA NJIHOVO ZNAČENJE

*Jasenska Maslek **

Sveučilište u Dubrovniku

Na osnovi prije provedene šire procjene dubrovačkoga idioma u drugoj polovici 20. stoljeća, u ovom radu detaljnije je obrađeno pet relativno homogenih skupina onih glagola koji se posebno izdvajaju po učestalosti uporabe, specifičnom načinu uporabe ili višeznačnosti.

Nastavljajući, dakle, analizirati rezultate istraživanja provedenoga 2004. godine, koje je pokazalo kako se neki segmenti kolokvijalnog izričaja gube i nepovratno nestaju, dok su drugi očuvani i u svakodnevnoj su uporabi, posebnu pozornost posvetila sam skupini od 34 glagola, ulazeći u analizu njihova značenja, često višestrukoga, ali i u odnos između glagola dubrovačkoga idioma i odgovarajućega glagola u hrvatskomu standardnom jeziku. Uz konstataciju da učestalost uporabe nekih promatranih glagola opada, možemo reći da su oni uglavnom očuvali svoju značenjsku raznolikost, ali i da su neki poprimali nova, ubrzanom životnom tempu primjerenija značenja.

Ključne riječi: učestalost uporabe glagola, dubrovački idiom, stupanj razumijevanja

1. UVOD

Jezik i njegove regionalne specifičnosti uvijek su odraz društvene stvarnosti. Nije zato čudno što u modernom vremenu globalizacije i integracijskih procesa jača svijest pojedinaca o arhaičnosti regionalnih jezičnih različitosti. Poradi toga se u obama ovim istraživanjima, prethodnomu, širem^{1/}, i ovomu, užem, nastojalo procijeniti aktualnost dubrovačkoga idioma u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća.

Kao i drugi naši primorski govori, i dubrovački je bio izložen vrlo jakom romanskom utjecaju u posljednjim dvama stoljećima, posebno talijanskomu. Na prijelazu 19. u 20. stoljeće utjecaj talijanizacije u književnojezičnom smislu vidi se u djelima Iva Vojnovića; on je maksimum ekspresivnosti našao upravo u bogatstvu talijanizama specifičnoga dubrovačkoga jezičnog idioma.

* Jasenska Maslek, profesor fonetike i talijanskog jezika, Sveučilište u Dubrovniku, e-mail: jasenska_maslek@net.hr

Ne želeći raspravljati o genezi dubrovačkoga idioma, ni naglašavati kolik je utjecaj na prihvatanje ijekavskoga govora i štokavskoga narječja u hrvatskom jeziku imala stara dubrovačka književnost, promatra se stanje u dubrovačkom idiomu u prethodnih 50-ak godina. Godine 2004. za potrebe rada *Aktualnost dubrovačkog idioma u drugoj polovici 20. stoljeća*, objavljenoga u časopisu *Strani jezici* 33 (2004), 1–2, provedeno je empirijsko istraživanje s ciljem utvrđivanja kakav je današnji govor Dubrovčana i dubrovačkih pisaca, i jesmo li još uvijek živim svjedocima brojnih talijanizama ili su oni ustupili, dijelom, mjesto nekim drugim leksemima, posebice s obzirom na pojavu globalizacije i anglizacije.

Iako se ovaj rad temelji na istraživanju provedenome 2004. godine, za razliku od sustavne analize stupnja razumijevanja i učestalosti uporabe 92 glagola i 133 imenice dubrovačkoga idioma kakva je bila dana u radu *Aktualnost dubrovačkog idioma u drugoj polovici 20. stoljeća*, doseg se ovoga rada ograničava samo na prikaz i šire pojašnjenje specifičnosti samo 34 od 92 glagola za koje je istraživanje bilo provedeno.

Upravo s obzirom na njihovu višeznačnost, te različitosti i posebnosti u načinu uporabe, ti su glagoli izdvojeni u diferencirane skupine s posebnim karakteristikama, te se ukazala potreba za posebnim osvrtom na učestalost uporabe tih glagola, njihovo značenje i funkciju u aktualnom dubrovačkom idiomu. To je bila temeljna namjera ovoga rada.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA PROVEDENOGA 2004. GODINE

Strukturiranim intervjuom obuhvaćeno je bilo ispitivanje razumijevanja i uporabe (često i povremeno, rijetko i nikada) 133 imenice i 92 glagola dubrovačkog idioma. Budući da su dio osebjnosti dubrovačkoga idioma upravo talijanizmi inkorporirani u glasovni i morfosintaktički sustav hrvatskoga jezika, te da takvim primjerima obiluju upravo djela Joza Lovrića Jadrijeva, živućeg pisca koji piše dubrovačkim govorom od polovice prošloga stoljeća, njegov dramolet „Amato i Barbariga Šik” i komedija „Mare Fjočica” postali su predmetom ovoga istraživanja.

Intervju je proveden među dvjema skupinama dubrovačkih studenata. Prvu homogenu skupinu činila su 33 studenta Sveučilišta u Dubrovniku koji su u ovom gradu rođeni i čiji su roditelji Dubrovčani, pa se pretpostavlja da se dubrovačkim kolokvijalnim izričajem služe u svakidašnjem govoru. Na taj način obuhvaćene su bile dvije generacije govornika, čime je istraživanje dobilo željeni vremenski okvir. Drugu skupinu, nazvanu „kontrolna skupina”, činilo je 30 studenata koji nisu podrijetlom iz dubrovačke sredine i koji u Dubrovniku prebivaju u razdoblju od 1 do 7 godina. Za tu je skupinu bilo provedeno samo istraživanje razumijevanja kako bi se dobila potvrda rezultata učestalosti uporabe iz prve skupine.

3. ANALIZA REZULTATA ZA ODABRANE GLAGOLE U POJEDINIM SKUPINAMA PRETHODNOGA ISTRAŽIVANJA

U analizi rezultata diferenciralo se nekoliko skupina glagola s obzirom na stupanj njihova razumijevanja, te učestalost i posebnost njihove uporabe. Kako bih utvrdila način uporabe glagola dubrovačkog idioma i njegovu eventualnu višeznačnost, analizirala sam kojim su

riječima hrvatskoga standardnog jezika ispitanici prve skupine određivali njihovo značenje. Cilj je bio odrediti u kakvom su odnosu glagol dubrovačkog idioma i glagol hrvatskoga standardnoga jezika. U toj analizi oblikovane su bile četiri skupine glagola, u kojima su za ovo istraživanje izdvojeni samo oni reprezentativni glagoli.

Prva skupina glagola (*bàlat, fàlit, làmpat, isprigat, navègat, regalávát*)

Specifičnost ovih 6 glagola je u tomu što ih svi ispitanici razumiju i redovito se njima koriste.

Talijanizam	Značenje u hrvatskom standardnom jeziku	Razumijevanje	Učestalost uporabe
bàlat	plesati	100%	100%
fàlit	pogriješiti	100%	100%
làmpat	sijevati	100%	100%
isprigat	ispržiti	100%	100%
navègat	ploviti	100%	100%
regalávát	darivati	100%	100%

Postotak razumijevanja u ovoj kontrolnoj skupini za ove je 100%, a tolik je i postotak učestalosti uporabe, što znači da su oni vrlo zastupljeni u svakodnevnoj komunikaciji te da među ispitanicima obaju skupina nema dvojbi o njihovu značenju. Dolazi se do zaključka da ovi glagoli dubrovačkoga idioma posve zamjenjuju odgovarajuće glagole hrvatskoga standardnog jezika istiskujući ih iz svakodnevne uporabe.

Ipak, ovdje se treba posebno osvrnuti na dvostruko značenje glagola *lampat*. Osim njegova osnovnog značenja *sijevati, bljeskati*, čak 67% ispitanika prve skupine taj glagol rabi i u još jednom, dodatnom smislu – *brzo i okretno, često i besciljno se kretati u više smjerova* (tumarati). Zbog te posebne karakteristike ovaj se glagol može svrstati u prvu skupinu glagola kad se rabi u značenju *sijevati*, dok bi, kad se rabi u značenju *tumarati*, pripadao trećoj skupini.

Druga skupina glagola (*pàrtit, kàlat – skàlat (se), fèrmat (se), dùrat, procàkùlat, kàlmat, arivat*)

U ovoj skupini od 7 glagola razumijevanje među ispitanicima je stopostotno, dok je učestalost uporabe manja, iako je i u kontrolnoj skupini postotak razumijevanja relativno visok (između 60 i 70%).

Talijanizam	Značenje u hrvatskom standardnom jeziku	Razumijevanje	Učestalost uporabe
pàrtit	krenuti, otputovati	100%	97%
kàlat, skàlat (se)	spustiti se	100%	97%
fèrmat (se)	zaustaviti se	100%	91%
dùrat	trajati	100%	78%
procàkùlat	procaskat	100%	78%
kàlmat (se)	smiriti (se)	100%	75%
arivat	stići, do	100%	66%

Okvirno se može reći da pad učestalosti uporabe ovih glagola proporcionalno odgovara nižoj razini razumijevanja u kontrolnoj skupini. Zaključujem da učestalost njihove uporabe sada nije na stupnju na kojemu bi se moglo govoriti o potpunom zamjenjivanju, ali se može sa sigurnošću ustvrditi da za ovu skupinu prevladava uporaba glagola dubrovačkoga idioma nad uporabom odgovarajućih glagola hrvatskoga standardnog jezika u svakodnevnoj komunikaciji.

Primjer uporabe glagola iz gornje tablice: „Dubrovačke gospođe i gospari još uvijek *đirávaju* po Gradu cijelo popodne, *finu* prvo do Porporele da se malo *provèntaju*, pa onda *šetando* po Stradunu, *gori-doli* po ko zna koji put, *fermávajući* i *ćakulajući*, sve dok se ne *kàla* noć, a kad *arívaju* doma, *ćudu se* kako je vrijeme brzo *pàsalo*.”

Ovdje treba napomenuti da je u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* na 905. stranici glagol *proćakulati* označen kao „nesvr.²/reg.³” sa značenjem „provести neko vrijeme ćakulajući”. Naprotiv, u *Enciklopedijskom rječniku hrvatskoga jezika* na stranici 301., sv. 8, *proćakulati* je označen kao „svrš⁴/reg.” sa značenjem „provести neko vrijeme ćakulajući”. U istom rječniku, na stranici 242., sv. 2, uz imenicu *ćakula*, od koje je izveden glagol *ćakulati*, stoje dva moguća značenja: 1. *brbljanje, govorkanje* (često u množini) i 2. *glasine*, uz napomenu da riječ potječe od mletačkog *chiacola*: *brbljarije*. Anić na 134. stranici *Rječnika hrvatskoga jezika* uz imenicu *ćakula* naznačuje „reg. razg.⁵” (često u množini), u značenju *govorkanje, glasine, brbljarije*. Može se, dakle, zaključiti da *ćakulati* u značenju *brbljati, govorkati* u dubrovačkom idiomu potječe upravo od mletačkoga *chiacola*, to jest glagola *chiacolare*.

Treća skupina glagola (*vèntat, finut, ačénávat, izlèmpat se, pàsat, zafùmat, brontùlat, profùndat, mòlat, nagulòzat, rovinat, prešit se*)

Talijanizam	Značenje u hrvatskom standardnom jeziku	Razumijevanje	Učestalost uporabe
vèntat	puhati, provjetravati	97%	91%
finut	završiti	97%	84%
ačénávat	davati znak	97%	78%
izlèmpat se	prepasti, prestrašiti se	94%	91%
pàsat	proć	91%	85%
zafùmat	zapušiti	91%	66%
brontùlat	prigovarati, gundati	91%	69%
profùndat	pasti, propasti	88%	81%
mòlat	pustiti, odriješiti	88%	69%
nagulòzat	postati sladokusac	84%	63%
rovinat	razoriti, uništiti	84%	63%
prešit se	tjerati, žuriti se	81%	81%

Za ovu skupinu glagola treba istaknuti čestu uporabu (između 63 i 91%) u prvoj skupini ispitanika, ali i vrlo nizak postotak razumijevanja u kontrolnoj skupini. To pretpostavlja da su ovi talijanizmi u međusobnoj komunikaciji među ispitanicima prve skupine posve očuvani

i da ih možemo smatrati bitnim segmentom u svakodnevnom komuniciranju koji pridonosi održanju tradicionalnih jezičnih vrijednosti. Ipak, vrlo nizak stupanj razumijevanja među ispitanicima kontrolne skupine upućuje na to da se ispitanici prve skupine suzdržavaju od korištenja ovim glagolima prilikom komuniciranja s osobama za koje pretpostavljaju kako je vrlo malo vjerojatno da će ih oni razumjeti. Ti podatci upozoravaju na to da se u vremenu koje dolazi može očekivati daljnji pad učestalosti uporabe ovih glagola jer, na određen način, otežavaju komunikacijski proces.

Četvrta skupina glagola (*akomodat, àsistit, fatigat, ingvázdat, progàstat, đòntat*)

Glagoli ove skupine izdvojeni su ponajprije zbog svoje višeznačnosti. Dobivene rezultate zato treba posebno proučiti s obzirom na svako od tih značenja.

Talijanizam	Značenje u hrvatskom standardnom jeziku	Razumijevanje	Uporaba
akomodat (se)	prilagoditi (se), urediti	97%	63%
àsistit	pomagati, dvoriti, skrbiti se za nekoga	94%	63%

Niži stupanj učestalosti uporabe u odnosu na razumijevanje je očekivan. Zanimljivo je da 63% ispitanika koji se koriste glagolom *akomodat* rabe taj glagol u svim njegovim značenjima u dubrovačkom idiomu, a riječ je o trima značenjima:

1. raskomoditi se, što odgovara tal. *accomodarsi* i znači *sjesti*, npr. „*Izvolite, akomodajte se!*”
2. „*Akomodali smo se*” u značenju „snašli smo se, izašli smo na kraj, bilo nam je dostatno”
3. „*Va'ja muževe akomoda*”^{6/} u značenju zadovoljiti, ugoditi, uslužiti.

I glagol *àsistit* imao je značenje *zadovoljiti, uslužiti*, ali je, za razliku od glagola *akomodat*, očito to značenje izgubio.^{7/} Njega, naime, ispitanici rabe samo u smislu *pomoći* (nekomu).

Glagol *fatigat* (od mletačkoga *fatigar* – raditi ili tal. *faticare* – truditi se, mučiti, tegliti) u Dubrovniku je podrazumijevao težak i naporan rad koji je bio povezan sa šivanjem, pa iako ga samo 50% ispitanika razumije, a svega 12% i rabi, svi su ga u hrvatskomu standardnom jeziku izjednačili s glagolom *šivati*. Još dva glagola vezana uz šivanje: *ingvázdat* i *progàstat*, iako su očito na putu odumiranja i danas su vrlo precizno značenjski distingvirani.

Talijanizam	Značenje u hrvatskom standardnom jeziku	Razumijevanje	Uporaba
ingvázdat	privremeno rukom zašiti prije šivanja	47%	34%
progàstat ^{8/}	prošiti šivaćim strojem	31%	22%
đòntat	dodati dodatak	47%	22%

Tako ispitanici *ingvazdat* opisuju kao „ručno koncem opšiti”, a *progàstat* kao „prošiti šivaćim strojem”. Ovoj skupini priprada i glagol *đòntat*. Svi ga ispitanici prve skupine vezuju s pojmom šivanja te kao sinonim u hrvatskom standardnom jeziku rabe „nadodati, umetnuti”.

Možemo, dakle, zaključiti da s većinom starih obrta odumiru i izrazi koji su s njima u vezi. Lakše je, ljepše, neki kažu i jeftinije, kupiti konfekcijsku odjeću prilagođenu vremenu i potrebama, ali ipak, oni malobrojni koji se bave ili se razumiju u šivanje, u Dubrovniku još uvijek *fatigaju*, *ingvazdavaju*, *nadođontavaju* i *progastavaju* odjeću i rublje.

Peta skupina glagola (*skapùlat*, *škàmpat*, *škivávat (se)*)

Trima glagolima iz ove skupine zajednička je karakteristika vrlo slično značenje.

Talijanizam	Značenje u standardnom hrvatskom jeziku	Razumijevanje	Učestalost uporabe
skapùlat	izbjeći, zaobići	59%	47%
škàmpat	pobjeći, izmaknuti	22%	6%
škivávat (se)	izbjegavati	44%	22%

Ispitanici ih vrlo često međusobno izjednačuju, prevodeći ih istim riječima ili ih zamjenjujući. Za njih možemo reći da u dubrovačkom idiomu danas nisi dovoljno distingvirani te da je učestalost njihove uporabe rjeđa u odnosu prema glagolima drugih skupina. Treba, međutim, napomenuti da se osim osnovnog značenja „izbjeći, zaobići” očuvala i uporaba glagola *skapùlat* u smislu „presuti, sačuvati”, npr. presuti jelo iz veće u manju posudu, osloboditi posudu.

4. ZAKLJUČAK

Budući da je istraživanje koje je bilo provedeno 2004. godine obuhvatilo homogenu skupinu mladih ljudi (od 20 do 26 godina) izloženih većemu institucionalnom utjecaju medija, obrazovanja, migracija i načina života, rezultati istraživanja koji ukazuju na gubljenje specifičnosti lokalnog izričaja su očekivani⁹.

Ipak, unatoč evidentnoj tendenciji odumiranja odabranih talijanizama u dubrovačkom lokalnom govoru, ovim je radom definirano pet relativno homogenih skupina glagola za koje se može sa sigurnošću utvrditi da odolijevaju općim tendencijama gubljenja lokalnih specifičnosti dubrovačkog idioma, i koji svojom značenjskom posebnošću pridonose očuvanju lokalnog identiteta. Te su se skupine prilikom istraživanja izdvojile po učestalosti uporabe, specifičnom načinu uporabe ili višeznačnosti. Detaljnijom analizom koja osim u stupanj razumijevanja i učestalosti uporabe ulazi još i u njihovo značenje, često višestruko, ali i u odnos između glagola dubrovačkog idioma i odgovarajućeg glagola hrvatskoga standardnog jezika, daje se prikaz doprinosa glagola svake od pet skupina očuvanju dubrovačkoga idioma danas.

LITERATURA

- Anić, V. (1998): *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, Novi Liber.
- Anić, V. i dr. (2004): *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb, EPH i Novi Liber.
- Boerio, G. (1856): *Dizionario del dialetto veneziano – seconda edizione aumentata e corretta*. Venezia, Premiata tipografia di Giovanni Cecchini edit.
- Bojanić, M., Trivunac, R. (2002): *Rječnik dubrovačkog govora*. Beograd, SDZ XLIX.
- Deanović, M., Jernej, J. (1991): *Vocabolario croato-italiano*. Zagreb, Školska knjiga.
- Deanović, M., Jernej, J. (1987): *Vocabolario italiano-croato*. Zagreb, Školska knjiga.
- Fanfani, P. (1865): *Vocabolario della lingua italiana*. Firenze, La Monnier.
- Klaić, B. (1979): *Rječnik stranih riječi – tuđice i posuđenice*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Lovrić, I. (1996): *Gli italianismi nelle opere di Jozo Lovrić Jadrijev, scritte nella parlata ragusea*. (Diplomski rad). Zagreb.
- Lovrić, J. J. (1998): *S morem u dosluhu, Drame i dramoleti*. Dubrovnik, Veleučilište u Dubrovniku – Collegium Ragusinum.
- Maslek, J., Lovrić-Jović, I. (2004): *Aktualnost dubrovačkoga idioma u drugoj polovici 20. stoljeća*, Strani jezici XXXIII, 1–2, 135–146.
- Miotto, L. (1984): *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*. Trieste, Edizioni Lint.

Bilješke

¹ Jasenka Maslek i Ivana Lovrić-Jović, „Aktualnost dubrovačkoga idioma u drugoj polovici 20. stoljeća”, Strani jezici XXXIII (2004), 1–2, str. 135–146.

² Nesvrš. – nesvršeno; nesvršeni, imperfektivni vid glagola.

³ Reg. – regionalno.

⁴ Svrš. – svršeno; svršeni, perfektivni vid glagola.

⁵ Razg. – razgovorno, kolokvijalno.

⁶ Jozo Lovrić, *S morem u dosluhu, Drame i dramoleti*, Dubrovnik, Veleučilište u Dubrovniku – Collegium Ragusinum, 1998., Komedija „Mare Fjočica”, str. 137.

⁷ Primjer:

„- De prešiš, dum Ivo?

- Iden u gospođe Karle.

- Što, oli je i ti asistiš?

- *Ajde, ne bjestimaj! Ja san njezin ispovjednik.*

- *Znaš što, ja bi volio čut tvoj konfesion, in dettaglio. Ko te ispovijeda?*

- *Apage, hudobo pakljena!!*", Jozo Lovrić Jadrijev, *inedita.*

⁸ „Sve je ingvazdano, samo treba progastat, pa gotovo.” Mihajlo Bojanić i Rastislava Trivunac, *Rječnik dubrovačkog govora*, 2002., Beograd: SDZ XLIX, str. 322.

⁹ Maslek i Lovrić-Jović, „Aktualnost dubrovačkoga idioma u drugoj polovici 20. stoljeća”.

FREQUENCY OF USAGE OF CERTAIN VERBS SPECIFIC FOR THE DUBROVNIK AREA IDIOM REGARDING THEIR MEANING

Summary

Based on a wider assessment of the Dubrovnik area idiom that was conducted in the second half of the 20th century, this paper gives a more detailed analysis of five relatively homogenous groups of verbs that are specific for their frequency and usage as well as their ambiguity.

The results of the research conducted in 2004 demonstrated that certain elements of the local idiom have been lost irretrievably, while others have been preserved and are used on daily basis. In further analysis of the said results, I paid particular attention to the group of 34 verbs and studied their often ambiguous meanings as well as the relation between the verb specific for the Dubrovnik area idiom and the corresponding verb in the Croatian standard language. The results of my analysis show that certain observed verbs are less frequently used; however, they have preserved the variety in meaning and acquired new meanings more in accordance with modern lifestyle.

Key words: frequency of verb usage, Dubrovnik area idiom, degree of understanding